

КУЛИКОВО И КОСОВО

Објављено 30 јун 2016

ВЛАДИМИР ДИМИТРИЈЕВИЋ

Косовска битка спада у оне одсудне историјске бојеве чији значај превазилази локалне временско – просторне координате, и улази у координатни систем историје човечанства. Битка код Поатјеа, Лепантски бој, пад Цариграда, битка под Бечом, Ватерло, итд. – то су чворишта повеснице која имају своју битијну дубину, и, наравно, своју историософску димензију, која нам помаже да сагледамо смисао једне епохе – или, као у случају Косова 1389, смисао трајања једног народа.

А пошто су, како су говорили Свети Оци, сви људи један човек, „сверодни Адам“, онда народи сагледавају једни друге и у дубинама својих бојева, пре свега вођених за вишње вредности; Срби би рекли – „за крст часни и слободу златну“.

Девет година пре Косовског боја, на Малу Госпојину 1380. године, православни Руси су водили бој на Куликовом пољу, који је благословио Свети Сергије Радоњешки, давши благоверном кнезу Димитрију Донском као видљиво знамење Божјег и свог благовољења двојицу монаха Тројицке Лавре, Пересвета и Ослабу.

Велика победа руског оружја омогућила је почетак ослобађања од тристагодишње татаромонголске власти, коју ће коначно остварити први руски цар, Иван Четврти Васиљевич Грозни. (Руска реч „Грозни“ значи „Силни“, што је био надимак и првог србског цара, Душана).

Србска војска, предвођена Светим кнезом Лазаром, претрпела је, на Видовдан 1389. пораз који је представљао увод у тешку епоху петвековног робовања под Турцима (који су, 1459, заузевши смедеревску тврђаву, коначно покорили Србију), али је, по свом дубоком религиозно – моралном значају, био и остао победа која је Србима омогућила да започну своје ослобођење 1804. године, а Косово и Метохију врате у састав своје државе, после Првог балканског рата 1912.

ИВАН СИЛНИ И КОСОВО

Значај Косовске битке, као свеправославног историософског мерила за проверу епохе у којој живе синови Цркве од Истока, није се могао превидети ни у Русији у доба када је она коначно уобличила своју идеологију као идеологију Трећег Рима, то јест средишта слободне православне царевине која не носи одговорност само за себе, него и за остале, макар и поробљене, народе, чеда Једне, Свете, Саборне и Апостолске Цркве.

Првовенчани руски цар, већ поменути Иван Силни, у чијим жилама је текла и крв србске племићке лозе Јакшића, сасвим је био свестан да улогу Русије мора сагледати из најшире перспективе хришћанске мисије коју јој је Бог наменио. Зато је, кад се успео на престо, као човек изузетног црквеног и световног образовања, наложио да му се изради илустрована историја света, такозвани „Летописни лицевој свод“, која би обухватила све битне догађаје од библијског постања до половине 16. века.

Сматра се да у светској повесници не постоји дело аналогно руском „Летописном лицевом своду“, који је остварен око 10 хиљада илустрованих листова и који, по обухвату материјала и осмишљавању истог, заузима, међу руским националним реликвијама, оно место које заузимају Цар-топ и Цар-звоно, па би се могло назвати Цар-књигом. Непознат је број историчара и преписивача који су у овом подухвату учествовали, али је књигу живописало преко четрдесет сликара.

О месту Срба у Цар-књизи пише савремени књижевник Милован Витезовић: ”Срби у овом летопису, који за њих почиње родословом владара преднемањихког периода и завршава Косовским бојем, имају осамдесетак листова са око сто шездесет јарких минијатура. Самом Косовском боју припада десет слика, што говори о великом историјском значају овог догађаја у руским и светским историјским поимањима и после века и по такозване историјске дистанце, имајући у виду време настанка. Сlike нас садржајем упућују да је епска свест Срба била сасвим историјска, у шта смо крајем 19. и током 20. века сумњали. По овом судећи, неправедно“.

Ево шта „**Лицевој свод**“ пише о Косовском боју:

“Помреше, тако, Орхан и син његов Сулејман, и по Сулејману престо заузео брат његов, најмлађи син Орханов по имену Мурат.

Он силом све надмаши, и свирепости, и немилосрдношћу, и многа царства на истоку и западу, уз турске земље, покори својом влашћу. Назваше га стога турским царем, пошто је турским земљама загосподарио.

Тада, наоружавши се, на хришћанскога цара српскога Лазара пође.

Православни српски цар Лазар, прикупивши велику силу, стаде против њега.

Беше неко, у Лазара цара српскога, племенит а одан слуга, кога неки оклеветаше да неискрено и неверно служи цару.

Сретоше се обе војске и би велика битка и љута сеча.

Онај оклеветани, своју искрену службу хотећи показати, уђе у табор турскога цара Мурата, приказујући се као бегунац од православног српског цара Лазара, док се турска војска размицаше отварајући му пут. И он, изјављујући да с љубављу иде к Мурату, цару турском, изненада, брзо забодео мач свој у срце Мурата, цара турског.

У том часу мртав би Мурат, цар турски.

А од Турака беше убијен и тај чудни хришћански слуга.

Турци се овим сметоше, и почеше тада превладавати српске силе са царом Лазаром над Турцима.

Убрзо потом поставише Турци Муратовог сина Бајазита за свога цара.

Тако Турци почеше побеђивати српског цара Лазара и његову војску; српски цар им паде у руке, и његови кнезови, и војводе, и властелини, и слуге, и сву војску његову или побише или рукама похваташе.

И нареди Бајазит, цар турски, цара Лазара мачем посећи.

Ова битка беше 6897. (1389) године.

Ово нам испричаше придошлице из турске државе; беше пометња велика и много узнемирења у тој земљи“.

РУСИ И ОБИЛИЋ

Занимљиво је уочити да, поред историографске прецизности и средишњег места које, с обзиром на то да су водили војске у боју, у повести припада србском и турском владару, Лазару и Мурату, највише летописног простора заузима повест о оклеветаном Лазаревом племићу, који, да би доказао да није издајник, успева да, правећи се да се предаје противнику, приђе султану Мурату и убије га.

Реч је, наравно, о Милошу Обилићу, вековном узору србских јунака, чија се медаља за храброст додељивала и у србијанској и у црногорској војсци у доба ослобађања Старе Србије 1912. године, и чији је лик опевао, између осталих, Његош у „Горском вијенцу“ („Обилићу, змају огњевити,/ ко те гледа, блијеште му очи“, веле Срби у „Вијенцу“, док потурице, које су, иако србске крви, духом стале на страну Мурата, сматрају да „Милош баца у несвијест људе / ал у пјанство неко прећерано“). Какав је, у Русији доба цара Ивана Силног, смисао повести о витезу који, да би доказао да није издајник, свесно жртвује себе? Иван Васиљевич је читавог живота морао да води борбу са неверним бојарима, племићима који су, ради своје личне користи, били спремни да Русију подвргну тешким искушењима међусобица и сукоба, који су водили победи средобежних сила и распаду земље.

Како каже Милован Витезовић:

“Своју кнежевску владавину, коју ће одмах у аутократско царевање претворити, Иван Четрвти је почео разрачуном са бољарима који су му усред Успењског сабора убили ујака Јурија Глинског и у исти мах бранећи од бољарског гнева своју бабу Ану, која му је у душу усадила и српске култове светог Саве и кнеза Лазара. “Руски летопис назива Обилића (не именујући га) „чудним хришћанским слугом“, сагледавајући његову чудесност управо у спремности да се жртвује ради верности свом владару, која је, у средњем веку и код Срба и код Руса, била и залога правоверја и оданост отаџбини.

Обилићева чудесност је у верности, која стоји насупрот издаји, и обе, за хришћане, имају метафизички корен у еванђелској повести: на Тајној вечери Христовој, као и на Косовској вечери Лазаревој, верност и издаја спадају међу кључне теме припреме за највећи бој у истори људског рода – Голготски бој Христа против греха, смрти и ђавола (али, и Косовски бој Лазара „за крст часни и слободу златну“).

Писци „Лицевог свода“ помажу свом наручиоцу, руском цару Ивану, у његовој намери да Русију спасе од неверних слугу и да уза се има људе попут хришћанског витеза који је убио султана да би доказао како је вера, у ствари, верност.

Руси су, у 16. веку, из повести о Косовском боју извукли једну од најважнијих смисаоних порука истог, предајући је, кроз летопис, свом цару ослободитељу (од татаромонголског ропства) и ујединитељу (који ће уобличити темељне координате савремене руске државне територије).

Последњи руски цар, Николај Други Романов, кренуће, 1914, у одбрану малене Краљевине Србије са најчистијим мотивом – да помогне својој мањој у Христу браћи, и 1918. положиће живот свој и својих најмилијих због тога. Свети владика Николај Србски зато га је и поредио са кнезом Лазаром који је знао да је „земаљско за малена царство,/ а Небеско увек и довека“.

Тако су се Руси и Срби, браћа по вери, крви и пореклу, огледали једни у другима, у бојевима своје повеснице, као што и данас чине, кад год желе да сагледају дубљу истину свог историјског постојања.

Да Христос, Кога је Свети Јустин Ћелијски звао „Богом словенских очајника“ (јер нам је у историји често било скоро неиздрживо тешко, а само нас је Син Божји спасавао кад смо Му се вапајно обраћали), увек дарује Русима и Србима да остану на путу који описује србска народна песма о Косову: „Све је свето и честито било,/ и милеме Богу приступачно“.

РОМАНОВИ И СРБСКА БОРБА ЗА СЛОБОДУ

Историјско деловање руске династије Романова у великој мери било је повезано са судбином нашег народа.

Цар Алексеј, син првог владара дома Романових, на црквене саборе у Москву звао је српског патријарха.

Цар Петар Велики позивао је Србе у рат против Турака, на шта му се одазивала сва Црна Гора; и не само она.

У његово време, а касније, и у доба царице Катарине, многи Срби су, из Хабзбуршке монархије, под притиском претње унијом са Римом, прешли у Руску империју, где су основали, на Украјини, Нову Србију и Славјаносрбију.

Највећи руски дипломата Петрове епохе, гроф Сава Владиславић, који је обавио до данас важеће разграничење Русије и Кине, на граници према Кини направио је храм Светог Саве Српског.

Царица Катарина Велика је прва успела да се, међународним уговором, избори за право да Русија буде заштитница православних на Балкану – између осталог, и Срба.

Карађорђева војска добила је велику и свесрдну помоћ од цара Александра Првог, који је вожда и одликовао и примио, са српским војводама, у избеглиштво, после турског упада у Србију 1812.

Дванаест српских генерала у служби Петрограда командовало је руским трупама у Бородинској бици, док је Свети Петар Цетињски, као верни савезник руског цара, тукао Наполеоновог маршала Мармона у Бокоцоторском заливу.

Цар Александар Други, пријатељ словенофила, подржао је српско ослобођење од Турака у рату 1876-1878, када су код нас стигли добровољци генерала Черњајева.

Цар Александар Трећи наоружавао је српску војску.

Романови су, свим силама, подржавали српску Краљевину Црну Гору, обезбеђујући јој скоро више од половине буџета. Једноставно, Русија Романових била је велика заштитница српског народа.

РУСКИ КОНЗУЛ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ

И почетком 20. века, када су Срби били пред ослобађњем Заветне земље, Руси су били спремни да помогну. Један руски херој, конзул Григорије Шчербина, пролио је своју крв за Косово. Он је био човек изузетних способности. Рођен у Чернигову 1868; после завршене гимназије, похађа Лазаревску академију за оријенталне језике и, као врстан студент, бива примљен у Министарство иностраних послова. Говорио је турски, арапски, албански, јерменски, бугарски и српски језик, па већ у 23. години живота ступа у дипломатску службу у Цариграду.

Пре него што је стигао у Косовску Митровицу, био је секретар конзулата у Скопљу, затим посланик на Цетињу, код краља Николе Првог Петровића, да би 1896. постао руски виценокзул у Скадру.

Изванредно је познавао прилике у Старој Србији, историју и савременост балканских народа, а одликовао се и личном храброшћу. Кад је стигао у Косовску Митровицу, због страха од арбанашког зулума нико није смео да му изнајми кућу. Ипак, почео је са радом, а по сведочењу породице Луке Станковића, његовог личног чувара, Шчербина је скоро сваког дана ишао у обилазак околине сам, често и у лов. Упозоравали су га да га Арбанаси могу убити, али је он говорио: “Нисте ви те среће да ја погинем... јер моја смрт донела би вам слободу”.

Херојски бранитељ Митровице

После заклетве арбанашких фисова на гробу султана Мурата, погинулог на Косову 1389, почиње велика побуна Арбанаса против цариградских реформи, за које је кривим проглашен управо руски конзул Шчербина; због њега је, кажу побуњеници, из митровичког краја протеран Иса Бољетинац. Наоружана руља упада у Вучитрн 29.марта 1903, пљачка и уништава цркву Светог Илије, па чак растерују и србску погребну поворку, преврћући ковчег са покојником. Пошто Арбанаси крећу на Косовску Митровицу, Шчербина се одмах јавља руским дипломатама Мошкову (у Скопље) и Зиновјеву (у Цариград). Они врше притисак на Порту, која шаље појачање, а турски командант у Митровици, Хилми – паша, излази са Шчербином на брдо Баир и изводи артиљерију да брани град. Две хиљаде Арбанаса креће у напад, али бивају разбијени и натерани у бекство. Па ипак, Шчербина ће своје јунаштво у одбрани православне браће платити животом.

Београдске „Вечерње новости“(79/1903.) писале су:

“/.../Прекјуче поподне походио је Шчербина место на којему је био сукоб са Арнаутима. Један војник, Арнаутин Ибрахим, који је био на стражи код барутане, опали на Шчербину и рани га у леђа... Турски војници, који су притрчали Шчербину у помоћ, обранили су Ибрахима смртно“.

Порта је била тешко погођена овим догађајем: руском посланику у Цариграду, у име султана, поред саучешћа, дата је изјава да ће држава спровести све мере, па и оне најсуровије, да смири косовски вилајет.

На самртном одру

Султан је послао свог личног лекара да брине о Шчербини, а из Београда је стигао угледни др Суботић. Тридесетпетогодишњи конзул је био пун духа, и шалио се на свој рачун, говорећи да „код Господа иде као жртва за нашу народну ствар и да Срби треба да га упишу у свеце ако погине од Арбанаса“. Упутио је захвалност краљу Александру Обреновићу на бризи, а руски вицекозул у Призрену, Тохолка, касније је изјавио да је он био срећан што може да погине за своју браћу. Умро је 10. априла 1903, а „Вечерње новости“ су, у броју 87, писале да је **„пао у борби за крст часни /.../страдао за свето православље и слободу народа српског. Син моћне Русије положио је главу на Косову, штитећи и бранећи неослобођену браћу и у име цара самодршца, у име силе отаџбине своје“**.

Уз његов одар нашао се јеромонах Арсеније, из руске келије Светог Златоуста на Атосу, који је у то време био у Дечанима. Он је водио и дневник из кога се види огромна љубав србског народа према свом добротвору. Отац Арсеније пише да су и „стари и млади, жене и деца, сви православни, са сузама пратили свог заштитника, да би се на станици растали са својим пријатељем, незаборавним Григоријем Стапановичем Шчербиним“.

На путу од Митровице до Скопља, у то време средишта Косовског вилајета, Срби су свуда дочекивали воз са посмртним остацима руског конзула и плакали – у Вучитрну, Приштини, Урошевцу, а у Скопљу помен је служило 24 србска свештеника. Тело је пренето у Цариград, а затим у родни Чернигов, где је Шчербина сахрањен 26. априла 1903. године. Срби су му подигли споменик у Косовској Митровици 1928. на месту где је рањен.

Песник Филип Ј. Ђуаковић је тада написао:

“Тамо крај тихе Ситнице воде, /Где Митровица дивна се пружа, /Где споменик се диже, мој роде, /На гробу дивног словенског мужа!“

Комунисти су, после рата, споменик преместили у двориште музеја, а Арбанаси га, у доба своје сецесионистичке побуне, уништили (био је у јужном делу града на Ибру).

Срби су 2007, у слободном делу свог града, опет подигли споменик Шчербини, који је освештао владика Артемије. Србски историчар Владимир Ђоровић је о овом великом пријатељу србског народа записао:

“Кап братске руске крви канула је у потоке српске крви, који столећима Косовом теку“.

А, како каже наш народ, крв није вода. Она обавезује.

УОЧИ ПРВОГ СВЕТСКОГ

Један руски дипломата, Василије Штрандман, био је у Београду у најтежим данима Србије, од 1911. године. Иза њега су остали мемоари којих се вреди сетити. Поготово зато што је то човек који је волео и разумео Србе, али је био и објективан.

Царски министар спољних послова, Сазонов, у чије је време наступила трагедија Првог светског рата, написао је Штрандману 1921. године писмо коме се нема шта одузети или додати:

„У тренуцима нашег националног расула и страдања, ниједан народ, ниједан од наших бивших савезника, није нас подржао онако како су то учинили Срби. Обавеза сваког истински руског човека – а у првом реду Ваша – јесте на само да памти све што зна него и да широко проноси глас о томе каквим нам је осећањем братске љубави и захвалности српски народ пружио руку помоћи у годинама наших најтежих искушења и нечувених националних патњи“.

Подстакнут овим захтевом, Штрандман је узео перо у руке и почео да пише успомене.

ШТРАНДМАН СТИЖЕ У БЕОГРАД

Када је стигао у Београд, у позну јесен 1911, био је то градић са 70-так хиљада становника, чија је железничка станица остављала „прилично јадан утисак, била је лоше осветљена и неуредна“. Па ипак, како вели Штрандман: **„На панорами Београда, на ушћу Саве у Дунав, истицали су се само звоник Саборне цркве – симбол вере, краљев двор са три куполе – симбол краљевске власти, и хотел „Москва“ – симбол вере у Русију“.**

За разлику од нашег времена, времена пљачкаша народне имовине маскираних у ЕУтописте, српска политичка елита оног доба била је другачија: „Државни чиновници имали су заиста мизерне плате. Чак је и министрима следовала годишња плата од 12 000 динара - а од њих се очекивало да репрезентују, да се одевају по европском узору, са реденготом, фракком и цилиндром за свечане прилике. Српско поштовање и скромност били су достојни сваког уважавања. „Штрандман је био одушевљен српским обичајима, попут крсне славе, коју подробно описује, и додаје: „Религија је код њих нераскидиво везана за национална питања. **Не подносе увреде православне вере и на то реагују оштро и сложено. Па ипак, верски су трпељиви, не дирају људе других вера и живе у складу са својом пословицом „брат је мио, које вере био“.** /.../ Треба истаћи да у Србији није било јеврејског питања. Јевреји/.../ сматрани су искреним и поузданим српским патриотама.“

Свечано су слављени Савиндан и Видовдан, а народ је живео скромно и честито. Штрандман каже: „Србија се мени чинила као мала башта у цвату, окружена са свих страна непроходним шумама, из које су сваког часа могли да се појаве душмани који би уништили овај благословени кутак земљиног шара. Срби су ми говорили да живе од данас до сутра под притском страха од напада суседа. Кад сам их питао зашто је изглед њихове престонице тако неугледан у поређењу с бугарском престоницом, одговарали би да нема сврхе зидати велике зграде, јер ће их непријатељ пре или касније уништити./.../

При том су се позивали на „мајку Русију“, као на старију сестру, која их у предстојећој борби за слободу неће напустити“. Београђани су били „дирљиво једноставни“ - на пријему у руском посланству, вели Штрандман, „осећали су се као код своје куће, и дешавало се да брижни отац породице завије у марамицу комад торте с кремом, или нешто друго што би му се чинило посебно укусно, и опрезно скрије тај деликатес у џеп“, да би га однео својим малишанима.

Ти и такви Срби били су, по Штрандману, велики јунаци: кад је посећивао рањенике у време Првог балканског рата, на лицима њиховим видео је осмех у коме се огледао национални понос, бескрајно родољубље и вера у своју непобедивост, која се граничила с наивношћу детета.

Један рањеник је тврдио руском дипломати да су његови сународници рат против Јапана изгубили зато што у своје редове нису примали добровољце из Србије, а један тешко рањени официр сматрао је да је залога будућег мира у Европи савез Енглеске и Србије: „Ми имамо армију с непобедивом артиљеријом, а Енглеска има морнарицу“, говорио је овај идеалиста.

У борбама за слободу учествовали су, и тада и касније, у Првом светском рату, и највиши припадници краљевске куће - Александар и Ђорђе Карађорђевић. Први је био лакше, а други теже рањен у непосредним окршајима. На фронту се, у тешке дане 1914, појављивао и стари краљ Петар. Сви су Срби доживљавали Србију као своју кућу, а Русију као своју мајку, и кад су у питању били основни отаџбински циљеви, није било партијских разлика.

ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ УОЧИ БАЛКАНСКИХ РАТОВА

Геополитички положај Србије те, 1911, није био нимало лак; иако је „болесник са Босфора“, Отоманска империја, био у предсмртној фази, ипак је још било разлога да се страхује од његовог самртног ропца.

У Старој Србији под турском влашћу положај српског живља био је скоро несносан; Арнаути, који су све више измицали контроли власти у Стамболу, чинили су невиђени зулум над непобијеном и непотурченом хришћанском рајом на Косову и Метохији и у Македонији.

Савезништво са православним балканским краљевинама било је на видику, али неслога ништа мања: главни фактор нестабилности била је Бугарска, која је, преговарајући о заједничком ослободилачком напору са Србијом, меркала да уграби што већи колач за себе. Још док је Штрандман службовао у Софији, председник министарског савета Бугарске, Малинов, рекао му је:

„Бугарска треба да на Балканско полуострво залегне у виду крста, са изласком на четири мора, на Црно, Мраморно, Егејско и Јадранско“.

Румунија и Грчка су се држале благо резервисано (и оне су имале своје ненаплаћене рачуне не само с Турском, него и са Бугарском), а краљ Никола јесте србовао, али је био прилично политички неуравнотежен, ослањајући се званично на Русију, али одржавајући добре везе и са Бечом (а примајући неке новце чак и од Стамбола), при чему се плашио династичких претензија свог зета и унука у Београду толико да је страх често изазивао парализу појединих србијанско-црногорских договора.

Наравно, највећа претња малој Краљевини Србији била је Аустроугарска, која је, у периоду Анексионе кризе у Босни и Херцеговини, направила неколико срамних монтираних процеса на својој територији (пре свега, у србофобном Загребу) да би Београд оптужила за територијалне претензије преко Саве и Дунава, које би морале бити кажњене.

Бечка политика продора на Исток подразумевала је стално спречавање спајања Србије и Црне Горе, при чему је Рашка област, још увек турски Санџак, третирана као подручје где је могуће прекинути потенцијалну интеграцију двају српских краљевина.

Србији никако не треба дозволити излаз на Јадранско море, а на Косову и Метохији треба потплаћивати Арнауте зарад борбе против ослобођења и уједињења Душанових потомака. И кад је Србија, у Првом балканском рату, успела да оствари оно славно „Косово Куманово“, аустријска политика је подразумевала стално изазивање криза и претње нашој слободи.

СЛУЧАЈ „ПРОХАСКА“

Када је српска војска 1912. године ослободила Призрен, аустријском конзулу Прохаски била је забрањена шифрована комуникација с бечком централом, зато што је дотични подбуњивао Шиптаре против ослободилаца; од њега је тражено да се бави уобичајеним конзуларним радом, без икакве тајне преписке. Међутим, овај дипломата-србофоб је јавио у Беч да га Срби „зостављају“, што је био повод да Аустро-Угарска почне да звецка оружјем, а да јој се у томе придружи и Немачка. Тек кад је Прохаска стигао у Беч, и демантовао самог себе (према њему су коректно поступали), ствар се смирила.

„Црно-жута монархија“ је била тако србофобна да је (а Штрандман то отворено излаже у мемоарима) Русији нудила да окупира и Цариград и мореузе, Бугарима највећи део Македоније и Источне Румелије, Грчкој острва у егејском мору, Италији протекторат над Албанијом, Румунији компензације за рачун Бугарске (Црној Гори, додуше, није нудила ништа, али њена независност није довођена у питање), под једним јединим условом: да прождере Србију.

Све је Беч нудио свима, само да себи припоји омрзнуту државу православних „шизматика“, са Новопазарским санџаком као додатком.

Оправдање: Србија је неспособна за самосталан опстанак.

Суштина: пробој германства ка Солуну као компензација, за Русима понуђени, Цариград.

Наравно, Руси нису пристајали на такве срамне погодбе.

БЕЧ ПРОТИВ БЕОГРАДА

Једна од форми притиска на Београд био је непрестано ноћно осветљавање српске престонице моћним аустријским рефлекторима с оне стране Дунава. Рефлектори су, вели Штрандман, почесто били усмерени на зграду руске мисије. На питање о томе зашто војска суседне државе ставља под такву снажну светлост зграду туђег дипломатског представништва, бечки изасланик је тврдио да је то само вежбање младих војника – ништа озбиљно. Зато Штрандман наводи речи владике Николаја Велимировића, које је 1913, приликом полагања камена - темељца за дом инвалида код Саборне цркве, рекао да српске победе јесу остварене, али да неће бити коначне док се не оконча борба против „северног суседа“, при чему је руком показао „према Сави и Дунаву и аустроугарским равницама“.

Ове речи су, вели Штрандман, биле заиста пророчке.

ПОЛОЖАЈ РУСИЈЕ

Беч је, по Штрандману, само чекао повод за рат са Србијом. И тај рат је постао Први светски. Штрандман јесте био одани пријатељ Срба, али је, у својим мемоарима, крајње објективан: Русија није била спремна за велике ратове, и њена влада је сматрала да се са коначним обрачуном православног Балкана са исламским Стамболом мора сачекати, бар до 1916. или 1917. године, када ће ова земља бити спремна да помогне, а и да оствари своје геополитичке приоритете.

Њен главни циљ је био излазак на Босфор и заузимање стабилних позиција на Истоку Европе кад султан коначно падне. Зато су руски посланици молили своје балканске савезнице, а нарочито Бугарску и Србију, да се стрпе.

И зато су толико напора улагали да смире Бугарску и спрече је да вероломно не пређе на страну **Тројног савеза, коме је цар Фердинанд, германски штићеник, усред Првог светског рата, и приступио.** Русија је подсећала Софију на своје жртве у ратовима седамдесетих година 19. века, када је њена војска, надахнута словенофилством, ослобађала Бугарску од Турака.

ПРВИ БАЛКАНСКИ РАТ

Али, 1912. су све балканске државе решиле да стресу турски јарам, и молбе Петрограда нису помогле. Руски војни аташе у Београду, пуковник Артамонов, послао је 24. септембра 1912. својим претпостављенима извештај у коме, између осталог, пише да му је пуковник Живојин Мишић, начелник Генералштаба, казао: „Све је спремно за мобилизацију. Тренутак је повољан и неће се поновити, одлагати се не сме. Становништво Старе Србије не може да подноси истребљење, ионако је изгубило веру у Бога, сада се наоружава и припрема, знак за одступање више није могуће дати. Одлагање је узалудно-дипломате се никад неће договорити-час је једном незгодно да се ратује, а час другом“.

И рат је почео: Србија ће у њему несебично помоћи својим савезницима, што Штрандман признаје, наводећи да је **Србија дала преко 17 000 људских живота помажући Бугарској у боју за Једрене, Грчкој у боју код Битоља (обезбеђујући својом победом лево крило и позадину главнине грчке војске), и Црној Гори у борбама за Скадар.**

Међутим, чим се рат повољно завршио, Бугари почињу да флертују с бечким двором, траже у Македонији оно што није њихово и прете да ће Србију „згњечити као стеницу“, због чега долази до братоубилачког Другог балканског рата, који Србију додатно исцрпљује.

Званичан став Руске империје тих дана Штрандман исказује овако: „Русија није могла да ризикује своје и општесловенске интересе, и због тога је била приморана да избегне све оштре конфликте изазване другостепеним факторима. Међутим, када је непријатељска политика према Русији угрожавала самосталност неког балканског народа, она се, колико се може судити по историјским чињеницама, одлучно прихватала оружја да их заштити“.

Овај одговор није задовољавао многе Србе, па чак ни најближе сараднике Николе Пашића, попут каснијег нашег посланика у Русији, Мирослава Спалајковића, тешког, „трошошкастог“ човека, који је тврдио да је довољно да Русија само удари шаком по столу и да сва Европа задрхти и био против сваког компромиса.

Спалајковић је у разговору са Штрандманом, и са осталим руским представницима, умео да буде крајње непријатан; али, искрено је волео Русију, и на једном пријему је пљунуо у лице Лењину због издаје општесловенских интереса, цареубиства и склапања сепаратног мира с Немачком.

ХАРТВИГ, ЧОВЕК КОЈИ ЈЕ ВОЛЕО СРБЕ

Човек који се, у оно време, није сасвим држао званичне руске политике према Балкану и према Србији посебно, и који је понекад умео да опсује своје претпостављене, био је Штрандманов надређени, Николај Хенрикович Хартвиг, који је знао све и о Енглезима (претходно службовао у Персији), и о Аустро-Мађарима, и о Немцима, и о Бугарима, и који је, свим силама, **подржавао Србију у њеним ослободилачким тежњама**. Али, у то време међу Србима није било оних који су његову србофилију сматрали мешањем у наше „унутрашње послове“. Пашић је био стални гост Хартвигов, и Срби су често говорили: „Наша брада се саветује са вашом брадом“ (и легендарни Баја и Хартвиг имали су дуге, господствене браде). **Хартвиг је волео Србе због њихове храбрости и поштења, и београдско русофилство сматрао искреним.**

Сматрао је да се Беч неће усудити да изазове светски рат нападом на Србију, а кад је Петроград, руку под руку с Бечом, 1912. године покушао да спречи србијанску војску да крене у ослобођење Старе Србије, Хартвиг је, у писму претпостављенима, отворено изнео велико огорчење наше јавности, која је, по њему, говорила:

„Може се разумети колективни притисак целе Европе у Цариграду; али зашто је Русија, наша исконска пријатељица, нашла за сходно да пружи руку заклетом непријатељу словенства - Аустрији, која и без тога не би смела да стане на страну Турске у борби коју смо започели?“

За време Кумановске битке, Хартвиг је, док није добио извештај о победи, све време ходао по стану и молио Штрандмана да буде с њим, а онда се искрено радовао. Овај посланик је умро од срчаног удара приликом сусрета са Гизлом, бечким дипломатом, у згради аустроугарске мисије. Пошао је да се с њим објасни због клевета које је, после видовданског атентата 1914, ширила штампа у Аустрији, како тобож на руској мисији није била спуштена застава на пола копља у знак жалости због смрти Фердинанда и Софије и како је Хартвиг, наводно, тог дана у руској мисији организовао забаву. Спалајковић је касније тврдио да је искусни руски дипломата срчани удар доживео због Гизлове најаве рата против Србије, што искрени пријатељ Србства није могао да поднесе.

Сахрана руског посланика је била величанствена, а народ га је помињао са српским презименом, као „Хартвића“. Штрандман је веровао да ће се његово име заувек сачувати међу Београђанима и осталим Србима- он је, на крају крајева, на захтев својих овдашњих поштовалаца и сахрањен у Београду, што је породица покојника одобрила. Али, преводилац Штрандманових мемоара, истичући да му је споменик на Новом гробљу подигнут тек тридесетих година 20. века, додаје: „Нико се данас више не сећа Н. Х. Хартвига. Његов гроб на Новом гробљу је био деценијама запуштен. Истина, Општина града Београда преименовала је Београдску улицу у Хартвигову, што није одговарало немачким окупаторима за време Другог светског рата, па су јој вратили назив Београдска улица. После рата, комунисти су је даривали именом једног од својих главешина, Бориса Кидрича, а у пост-комунистичком периоду враћен јој је назив „Београдска“, чиме је успомена на Н. Х. Хартвига дефинитивно, свесно или несвесно, потиснута из народног сећања“.

По Штрандману, „Хартвиг је сматран непоколебљивим заштитником Србије у годинама балканских ратова не само против спољних, него и против унутрашњих непријатеља“. За време сахране, наравно, није било ниједног инцидента, поготову пред зградом бечког посланства (за то време, KundK полиција је била „немоћна“ да спречи погроме над многим Србима у Босни и Херцеговини, које је хрватско-муслиманска руља кренула да пљачка и линчује, наводно због жалости за Фердинандом и Софијом).

РАТ ПОЧИЊЕ

Први светски рат је, бајаги, избио због Срба и Србије. Ту бечку бајку покушавају да понављају и о стогодишњици тог рата, јер је постала део НАТО дискурса као дискурса моћи и мржње према свему што се не покорава. Штрандман, човек крајње објективности, који своје мемоаре није писао ни зарад Срба, ни зарад Руса, него зарад истине, указује на чињеницу да против тог рата није била само Русија, него и Србија. Регент Александар и Пашић говорили су Штрандману да је Србији потребан опоравак после тешких балканских сукоба, као и консолидација на новоослобођеним територијама. Није било ни довољно ни пушака, ни топова, јер је Русија, плашећи се да не изазива Беч и Берлин, одбила захтев за испоруку већих количина оружја и ратне опреме.

Срби су били спремни да Бечу дају широке концесије на новоослобођеном простору, пре свега кад је железнички саобраћај у питању. Још раније, повукли су се, на захтев великих сила, из Албаније, иако су одатле на територију Краљевине стално упадале банде које је углавном плаћао Беч.

Мада је атентат у Сарајеву био непосредни исход Фердинандове провокације (правио је маневре на свети дан Видовдан, очито са намером да покаже шта чека Србе), бечки ултиматум после атентата Србија је дочекала са крајњом попустљивошћу, коју су похвалиле све велике силе, не само Русија.

Штрандман је први од дипломата био упознат са текстом ултиматума, јер му га је показао министар Лаза Пачу, који је замењивао одсутног Пашића. Штрандман овај документ назива „одвратним“, писаним са само једним циљем – да се отвори пут „за обрачун са Србијом која је била препрека германству на његовом путу према југу“.

У разговору са краљевићем Александром, који је похитао да се саветује с њим, Штрандман је, још пре него што је добио званични став Петрограда, рекао:

„Када самосталност балканских држава није била угрожена, Русија је ишла на уступке и повлачила се. Тако је било током анексионе кризе, као и прошле, 1913. године, по питању српског изласка на јадранско море. Међутим, када је претила опасност губитка самосталности балканских држава, Русија то није дозвољавала и ишла је до крајњих граница супротстављања, као што је било у случају Грчке 1821. године и Србије после турске победе код Алексинца 1876. године, а неколико месеци касније, у априлу 1877. године, у случају заштите Бугара.

Како ја просуђујем, овај ултиматум/.../ јесте претња суверенитету Србије, па због тога, узимајући у обзир преседане, може се рећи да ће Русија рећи своје у Вашу заштиту“.

Штрандман, који је, после Хартвигове смрти, постао отправник послова руске мисије, препоручио је регенту Александру да одмах пише цару Николају, јер га он одлично зна из доба његовог учења у Пажевском корпусу, док краља Петра руски цар слабије познаје. Регент је послушао, и у писму истакао да је „захтев који се налази у ноти аустроугарске владе неспојив са достојанством Србије као независне државе и претерано је понижавајући по њу. /.../

Ми смо спремни да прихватимо оне захтеве Аустро-Угарске који су у складу са државним суверенитетом, као и оне које би Ваше Величанство, кад се упозна с нотом, саветовало да прихватимо; строго ћемо казнити све оне чије учешће у злочину буде доказано“.

Срби су одговорили Бечу помирљиво, али часно; није вредело – рат је објављен.

...Па ипак, наде за нашу земљу је било: 28.јула касно увече, стигао је телеграм цара Николаја регенту Александру. Николај је обећао да ће његова влада учинити све да до ужасног крвопролића не дође, при чему ће водити рачуна о „достојанству Србије“ . У случају да мир не буде могућ, „Русија ни у ком случају неће остати равнодушна према судбини Србије“.

Када је Пашић, иначе човек крајње самоконтроле, прочитао телеграм, прво се, вели Штрандман, скаменио, а онда се прекрстио и узвикнуо: „Госпoде, Велики Милостиви Руски Цар“, и у сузама почео да се грли и љуби с дирнутим отправником послова. Када је, 30. јула, у Народној скупштини у Нишу регент објавио да Русија неће оставити Србију, узвици радости и наде све су преплавили. Био је то, по Штрандману, дан кад су „људи и партије пружали једни другима руке“, и кад је регент био не само наследник престола, него неко ко је изразио мисао целог народа, спремног да се, ако треба до последњег, бори за своју слободу и част. Штрандману, који се, са српском владом и дипломатским кором, преселио у Ниш, у конак краљице Наталије, Срби су свакодневно долазили да захвале, а он је своје драгоцено време издвајао да с њима поприча и охрабри их.

За то време, цар Николај је покушавао да умоли кајзера Вилхелма, свог личног пријатеља, да смири ратоборни Беч:

„Како би се избегла катастрофа, молим Те у име нашег старог пријатељства да учиниш све што можеш да би задржао свог савезника од корака који би отишли предалеко/.../ Да би се спречило крвопролиће, било би исправније да се српско-аустријско питање преда Хашкој конференцији/.../Мишљење Русије је следеће: убиство Надвојводе Франца Фердинанда и његове Супруге јесте гнусан злочин – који су извршили појединци Срби. Али, где су докази да српска влада има удела у тим злочинима?/.../Уместо да Европу обавести и да јој омогући да се упозна, а другим странама пружи време да проуче све материјале истраге, Аустрија је Србији дала рок од 48 сати и онда јој објавила рат. Читава Русија и многи ван њених граница сматрају да је српски одговор задовољавајући: немогуће је очекивати да независна држава може поћи још даље у удовољавању захтевима друге владе. Казнене експедиције се предузимају само у сопственој држави или колонијама./.../ Док трају преговори о српском питању, моја војска неће предузмати никаква изазивачка дејства, о томе ти дајем реч/.../“, писао је Николај немачком монарху.

Ништа није вредело: Вилхелм је тобож био за мир, а у ствари је подстицао Фрању Јосифа да покрене трупе ка Београду. И рат је дошао.

Цар Николај је у сукоб ушао, упркос недовољној спремности руске војске, да би заштитио своју браћу Србе. Због тога је изгубио и престо и главу, а жртвовао је и целу породицу. Његову жртву Владика Николај је упоредио са жртвом Светог цара Лазара, који се за бој није одлучио у складу са бројношћу војске која га је нападала, него у складу са величином светиње коју је бранио.

Улога цара Николаја у пребацивању српске војске из Сан Ђовани ди Медиа у Албанији на опоравак у Грчку и Северну Африку је, зна се, такође непроцењива: наши „савезници“ су толико оклевали да пошаљу бродове по Србе који су прешли албанску Голготу да је руски монарх запретио склапањем сепаратног мира са непријатељским државама ако се српској војсци хитно не помогне.

Први део Штрандманових мемоара завшава се повешћу о бугарском вероломству, као и сведочењем о његовом одласку у српске добровољце, на Солунски фронт, где ће постати регентов ордонанс, и уочити, с горчином:

„Упркос неуморним молбама краљевића Александра да привремено одмене његову исцрпљену војску, савезници – Французи и Енглези – су то упорно одбијали, уз разноврзне изговоре“ (Русија се, 1917. и 1918, бавила о свом јаду). Српски војници су, вели Штрандман, ипак били непоколебиви хероји, спремни да се боре до победе. И победили су много надмоћнијег непријатеља.

(А о „савезницима“, нарочито Енглезима, који су све време саботирали отварање Солунског фронта, вреди читати документовану студију професора др Драгољуба Живојиновића, „Невољни ратници“, која се 2008. појавила у Заводу за уџбенике.)

Последње речи објављеног дела Штрандманових мемоара припадају краљу Александру, који је руске избеглице примио у Југославију свим срцем и који је свом руском ордонансу 19. новембра 1929. написао:

„Уверавам Вас да се моја осећања према земљи, којој мој народ и ја дугујемо вечну захвалност, никада неће променити, и ништа их не може ослабити. Ви ћете за мене увек остати представник ТЕ РУСИЈЕ“.

ЦАР ЛАЗАР И ЦАР НИКОЛАЈ – ЗАВЕТНИЦИ

Године 1896, Драгиња Петровић, угледна хришћанка из Београда, супруга Станојла Петровића, прво активног официра, а касније државног чиновника, послала је, уочи крунисања последњег руског цара из династије Романова, велики дар Србије и српског рода наследнику престола Трећег Рима.

Архимандрит Платон, чије је сведочење у свом тексту „**Косовски крст Цара Мученика**“ пренела професорка Богословског факултета у Београду, др Ксенија Кончаревић, записао је о каквом је дару реч:

“Преко пријатеља својих, она је пронашла у јужним нашим крајевима, тамо на Косову, једну некада српску, а сада поарнаућену, стару породицу, која је у великој тајности и стотинама година чувала један историјски свети крст. То је био крст од Часнога дрвета (Крста Христовог), а по предању нађен одмах по свршеној Косовској бици баш код нашега кнеза Лазара. /.../ Зато, преко родољуба, откупи одмах, од те арнаутске фамилије тај Крст за знатну суму новца, да га нашим најбољим кујунџијама, који уметнички израдише до савршенства диван оквир, од сребра и злата, са одговарајућим постољем.“

Крст је Драгиња Петровић, иначе ктиторка цркве на Новом гробљу у Београду, однела поглавару Цркве у Србији, митрополиту Михаилу, који га свечано освештао на дан Светих Константина и Јелене, 21. маја 1896, да би, пошто је десет дана боравио у Саборној цркви у Београду, где су га побожни Срби целивали, био послат на дар младом императору Николају, на дан његовог крунисања.

Драгиња Петровић му је крст послала уз пропратно писмо, у коме је, између осталог, стајало:

“Имајте доброту, Велики Господару Императоре, свемилостиво примити овај свети Крст на данашњи велики дан Светог Крунисања и миропомазања Вашег, од љубави Српкиње Православне и у име свију Срба, који гаје оданост и љубав према Русији. Овај је Крст (само дрво) нађен на пољу Косову, где је погинуо српски цар, великомученик Лазар, бранећи свету веру Православну, свој народ и своју државу од Агарјана. /.../ И Србима ће синнути Сунце правде, помоћу милости Монарха Руског – Првог Словенина./.../Падам на колена пред Престолом Вашег Царског Величанства и подносим ово Свето Знамење из велике љубави према цару целе Русије – свагдашњем заштитнику Српскога Народа“.

Овај, више него симболичан, чин као да је цара Николаја трајно определио за бригу о Србима. Када су, после хабзбуршке анексије Босне и Херцеговине, краљевић Ђорђе Карађорђевић и Никола Пашић, посетили цара Николаја, Пашић је о сусрету записао следеће:

“То је најприроднији човек на свету, као и наш краљ Петар...Он је одмах са мном био интиман као стари пријатељ.../.../ Није ништа обећао, али саосећа за наше невоље. Каже да морамо да чекамо осам до десет година, и да све трпимо, а видео сам да му је било криво што је то морао да каже, па је пожурио да нас утеши и да каже: “Ми вас никада нећемо оставити““.

У фебруару 1914. Никола Пашић је опет био примљен на руском двору. Тада је донео брачну понуду – да се царева најстрија кћи, Олга, уда за престолонаследника Александра Карађорђевића. Цар му је, на растанку, рекао: “За Србију ћемо све урадити, поздравите краља и реците – за Србију све ћемо урадити“.

Јуна и јула 1914, цар је покушао да спречи немачко – аустроугарски рат против Србије. Имао је одличне везе и са Бечом и са Берлином (он и цар Вилхелм били су добри пријатељи), али није вредело. На вапај престолонаследника Александра, цар је одговорио да ће Русија (иако још није била спремна за велику војну), остати уз Србе.

И ушао је у рат због мале православне Србије, због чега је његову жртву Владика Николај касније упоредио са жртвом Светог цара Лазара (јер, цар је изгубио престо због рата који је исцрпео Русију и довео до велике побуне која је, између осталог, руковођена из непријатељског Берлина).

Године 1916, када су савезници оклевали да српску војску, после албанске Голготе, превезу на места опоравка, цар Николај је запретио сепаратним миром са Централним силама, после чега су савезнички бродови одмах стигли.

Пред ноћ између 16. и 17. јула 1918, када су бољшевици убили цара Николаја и његову породицу (жену и петоро деце), Царски Мученици Романови су се молили пред иконом Мајке Божје Тројеручице, верном копијом хиландарске светиње.

Тако се мистички лук затворио.

Није нимало случајно што је Српска Црква пре Другог светског рата покренула процес канонизације Цара Мученика Николаја, и што је владика Николај дао да се израде његове фреске у Светом Науму на Охриду и у Жичи.

Био је то доказ љубави према ономе ко је себе и династију жртвовао за Србију.

[Владимир Димитријевић - Куликово и Косово](#)
